

Thrillerkomedi av bröderna Coen

De filmande bröderna Joel och Ethan Coen är tillbaka i år med den täta thrillern *Fargo*. Erik Hedling recenserar.

De två bröderna Coen, Joel och Ethan, utgör ett bevis på att den amerikanska filmindustrin fortfarande har intresse av att beskydda det konstnärligt främsta, trots att det har föga ekonomisk attraktionskraft. I en serie filmer sedan 1984, där de två bröderna travestierat sig igenom de amerikanska genrererna, har de varje gång nästan lyckats överträffa sig själva vad gäller konstnärlig originalitet, finurliga allusioner på klassisk film och ren skär visuell brijans.

Aktuell film

Deras första större framgång var gangsterfilmen *Miller's Crossing*, en maktig fresk från förbudstiden där Chicagos irländska persongaller inkarnerades av skådespelare som Albert Finney, oförglömligt sjungande Danny Boy, och Gabriel Byrne. *Barion Fink*, som erövrade Guldpalmen i Cannes 1991 (Joel Coen som står för regin av filmerna fick dessutom regipriset), var vakt kalkerad på den amerikanske dramatiker Clifford Odets, en radikal ung författare som hamnade snett i Hollywood – underfundigt återges hur den från sina framgångar på Broadway beromde författaren får i uppdrag att skriva en brottarfilm med Wallace Beery.

Filmen spelade endast in ungefär sex miljoner dollar, trots publiciteten från Cannes, vilket är rena småpengarna på den amerikanska marknaden. Ändå lyckades bröderna Coen få finansierarna att betala inte mindre än 31 miljoner

Småvånlig ondska. Skurken och bilförsäljaren Jerrt Lundegaard (William Macy) försöker med en kidnappingshistoria lura sin stennrike svarfar. Kidnappningen i sig är ett litet filmiskt masterstycke. skriver Erik Hedling.

dollar för deras nästkommande, *The Hudsucker Proxy* (1994) en parafra på 30-talets screwballkomedi.

Och detta är de tillbaka med den täta thrillern *Fargo*, en film som närmast kan anknytas till deras mäterliga debutverk *Blood Simple* (1984), en kidnappingshistoria à la Hitchcock från den brännheta texanska öknen med groteska övertoner.

Groteskeri återkommer

Samma extrema klimat och samma groteskeri återkommer i *Fargo*, fast nu med Minnesotas isvita vider och stämmingsfullt bakgrundsmaleri (bröderna Coen är bördiga från just Minnesota). Just det extrema klimatet är en sedan Hitchcocks *Fönstret åt gälden* (1954) vanligt förekommande symbol för människor under stress.

Den enda bland skådespelarna som är kvar sedan *Blood Simple* (där hon gestaltade den otrogna hustru vars make mördas i maskopi med älskaren) är Frances McDormand, i verkligheten maka

till Joel Coen. Här återkommer hon i ett oemotståndligt porträtt av polischefen, den hoggravida Marge Gundersen, en av filmhistoriens mest osannolika deckare i jakten på samvetslösa mordare.

McDormand är en närmast överdrivet normal kvinna i *Fargo*, till och med banal i överkant i sin lite fyrtkantiga attityd, men ändå så övertygande i all sin troskyldiga godhet.

Hans diaboliskt enkla plan går ut på att låta hustrun kidnappas av två skurkar, att få svarfadern att betala miljonen, samtidigt som de två skurkarna utlovats att få dela på en lösensumma enbart uppgående till 80 000 dollar.

Också skurken, Jerrt Lundegaard (William Macy), präglas av samma banalt småvånliga framtoning, men nu av det ondare slaget, särskilt pregnant skildrat när han som bilförsäljare försöker svindla ett par presumtiva bilköpare på några hundra.

Berättelsen svävar kring Lundegaards försök att lura sin stennrike svarfar, Wade Gustafson, på en miljon dollar. Hans diaboliskt enkla plan går ut på att låta hustrun kidnappas av två skurkar, att få svarfadern att betala miljonen, samtidigt som de två skurkarna utlovats att få dela på en lösensumma enbart uppgående till 80 000 dollar.

Eminent karaktärsaktörer

Skurkarna, Carl Swallow och Geir Grimsrud, spelas av två eminenta karaktärsaktörer: den i sin ettriga snacksalighet underbart påfrestande amerikanske skådespelaren Steve Buscemi, inte minst odödliggjord för sin roll som Mr. Pink i Quentin Tarantinos *Reservoir Dogs*, samt vår egen svenske Peter Stormare, lika suverän i sin

buttra, skandinaviska dumdryghet. Buscemi uppträder här i sin fjärde film signerad Coen-duo, och får antligen det utrymme han förtjänar som skådespelare.

Inspirerad av Kurosawa

Kidnappningen i sig är ett litet filmiskt masterstycke, inspirerad som den synes vara av Kurosawas klassiker *Himmel och helvete* (1963), med alla de tankbara oförutsedda incidenter som ett sådant företag rimligen måste råka ut för.

Allt går naturligtvis åt skogen i denna *Twin Peaks*-influerade värld; berättelsen uppges faktiskt vara baserad på verkliga händelser. Det absurda genereras inte minst av den underfundiga driften med det skandinaviska: mildheten, banaliteten, långsamheten och Minnesota-dialekten med sina blekingst klingande diftonger, där karaktärerna istället för det hetsigt bråkande amerikanska "yäää" eftertänksamt artikulerar "yauu".

Luncherna, rituellt imundigade av polismästare Gundersen, kännetecknas av det svenska smörgåsbordets glupska överdrifter.

Element av pastisch förekommer även i Carter Burwells filmmusik, som låter som en blandning mellan Bernard Hermann och Hugo Alfven.

Exotiska exteriörer

För den amerikanska publiken torde filmen, med dess snötäckta vider som närmast påminner om sydskönska vinter, vara exotisk. I exteriörerna smälter de snötäckta åkrarna och den grådisiga himlen samman, vilket ger en märklig grafisk effekt, som vore filmduken en dataskärm.

Minnesota är inte särskilt vanligt förekommande i filmer, även om några strålande panoramabilder av Minneapolis skyline, en av de mest estande i hela Amerika, återför karaktärerna till traditionell amerikansk mördarjaktmark.

Fargo är en utmärkt film, om än inte riktigt i klass med Coen-brödernas *Blood Simple* eller *Miller's Crossing*. Bland nyare amerikanska thrillerar står den vid sidan av John Sayles bitterljuva *Lone Star* ändå i särklass.

ERIK HEDLING

Mina drömmars fetlever

Jag borde ha blivit misstänksam. Det var en enkel och rustik bykrog i södra Ungern. Men jag var hungrig och inställd på att äta gott. Matsedelns tyska text frestade med *Gänseleber*. Gåslever. *Foie gras* heter det på franska, "fetlever" i direkt svensk översättning.

Matkultur

Jag köper gärna min fetlever hos L'Ambassade du sudouest i Paris. Det är en trevlig liten butik i sjunde arrondissementet som enbart handlar med delikatesser från Frankrikes sydvästra hörn. Fetlever av gås och anka hör till regionens specialiteter. L'Ambassade du sudouest tar cirka 300 francs kilot, knappt 400 kronor, för sin färska, vakuumpackade fetlever av anka. I Östermalmshallen ligger priset av obegripliga skäl över 1 000 kronor.

Jag brukar göra terrin på fetlevern. Understundom kan det även vara gott att steka den snabbt i skivor som serveras på en vacker salladsbädd med stänk av balsaminäger.

Ett litet glas sauternevin är standarddryck till fetlever. Viniets friska sötna gifter sig väl med leverns svagt syrliga smeksamhet. Champagne är också OK, fast möjligen lite brackigt. I Alsace där fetlever också är en lokal specialitet väljer man en kryddig gewürztraminer.

Sauternevinets friska sötna gifter sig väl med fetleverns svagt syrliga smeksamhet.

Upptäckten att gäss och ankor lagrar överskottenergi som fett i levern tillskrivs de gamla egyptierna. Utanför finsmakarnas Frankrike produceras det fetlever i Ungern. Medvetandet om detta, samt det sensationellt låga priset, gjorde att jag fastnade för den ungerska bykrogens *Gänseleber*. För att göra upplevelsen fullständig beställde jag även in en flaska tokajer.

Förväntningarna fick snålvattnet att rinna. Jag tryckte tungan mot gommen på prov och smakade av en imaginär bit fetlever när jag satt där och väntade.

Så kom den stadiga servitrisen med min beställning. Tallriken hamnade med en duns framför mig.

Jag fick en chock. Där jag förväntansfullt spanade efter en stadig skiva fetlever med vacker salladsgränering, tornade istället ett gigantiskt berg av pommies frites upp sig, och ovanpå denna bröte låg sex stycken knaperstekta, talkkott-söta föremål. Gåslever var det kanske, men definitivt inte fetlever. Där satt jag och ett snöpet offer för ett lingvistiskt missförstånd.

AXEL ODELBORG

Om ordet genera

Att "genera" någon är väl inte så allvarligt. Det är som om man ringde lite olämpligt eller störde ett konserterframförande med att hosta länge och ihållande.

Etymologier 2

Enligt den etymologi som etablerats kommer ordet av franskan *gèner*, som i sin tur kommer av Bibels *Gehenna*, det vill säga helvetet.

Voltaire, som var en synnerligen god kännare av franska språket, kritiserade Corneille för att inte kunna franska och för att använda orden fel. Han påminner just i en anmärkning till tragedin *Rodogune* (1646) om att Corneille använder ordet "genera" fel, när Corneille later en biperson berätta om att någon generat någon, genom att slå ho-

nom i bojar. Voltaire tror på denna etymologi, som syftar på tortyren i helvete.

Men helt fel var det ju inte hos Corneille, fast ordet egentligen betydde något starkare. Plågor var det fråga om och den värsta tortyr. Gehenna skulle ha kommit av namnet *Gehinnom*, en dal i närheten av Jerusalem, där judarna skulle ha brant barn som offer till en avgud, Moloch. Det gällde tydligen att skärpa uppsamheten, i kyrkorummet, så att menigheten skulle rysa.

Nu visar det sig tyvärr att denna etymologi är en saga, som uppkommit i efterhand. Ordet genera har sitt ursprung i ett verb, *gèner*, som betyder "erkänna", och erkänna gjorde folk ovan under tortyr, varför den mera mytiska förklaringen var en efterhandskonstruktion.

SIGBRIT SWAHN